

"A nagy bűnösöknek majdnem
mind, a női test az iskolájuk"

Mágnás Elza alakja az irodalomban

ARANY ZSUZSANNA

A demimonde

— A budai gyilkosság után —

— Na és ezek után merje mondani nekem valaki,
hogy nem illik férfi társaságában hazamenni! . . .

Mágnás Elza (eredeti nevén Turcsányi Emília) holttestét 1914. január 10-én hajnalban találták meg a Dunában. A budai rakodópart közelében, a Kacsza utcánál két kocsis bukkant rá arra az utazókosárra, amibe a majdnem meztelen, összefagyott nőt gyömösölték. A személyazonosságot csak napok múlva sikerült megállapítani. A jegyzőkönyvből további részletekre is fény derül: „Körülbelül 30 éves, keresztény típusú, közepes nagyságú, mérsékelten táplált, gondosan ápolts testű. Szeme szürke, szempillái hosszúak, szőkek, szemöldöke szőke, ívelt, szája közepes nagyságú, ajka duzzadt, orra közepes, széles egyenes orr, füle a fejtől kissé elálló. Kezén, lábán a körme gondosan ápolts. A holttesten fehér, silány minőségű batiszt ing, közönséges gépcsi-ke-díszszel.”¹

A fiatal nő egyszerű család sarjaként, Déváról érkezett Budapestre. Fővárosi karrierjét a Royal Szálló éttermében mint pincér- és mosogatólány kezdte, majd a Fővárosi Orfeumban mint büfédáma folytatta. Az Olimpia Mulatóban, illetve a Casino de Paris-ban szintén árulta bájait, valamint táncosnőként is fölépelt. Előszeretettel barátkozott gazdagabb úriemberekkel, így a pesti rossz nyelvek hamarosan csak „Mágnás” Elzaként kezdték emlegetni. A pletykák szerint a lány azt hitte, fejedelmi alakjának köszönheti „gúnynevét”, nem pedig gondosan megválogatott udvarlóinak.² A főnyereményt azonban Schmidt Miksa pártfogásának megszerzésével ütötte meg: miután az osztrák bútorgyáros szeretője lett, pazarul berendezett lakásban élt, saját fogaton járt, ruháit Párizsból hozatta, és különleges ékszereket viselt.³ A perverzioról is híres Schmidt viszonzásként elvárta, hogy Elza kiszolgálja szeszélyeit, így például állandó jelleggel hófehér öltözékekben kellett mutatkoznia, és nem fogadhatott engedély nélkül férfilátogatókat.⁴ Lakása ugyan a Margit (ma Bem) rakpart 46. számú házban volt, ám gyakran tartózkodott „kítartója” kastélyában, melyet az 1910-ben megvásárolt kiscelli épületegyüttesből alakítottak ki. A bécsi nagytőkés nem pusztán azt kívánta demonstrálni, milyen dekoratív szeretője van – mert Elza rendkívüli szépségéről legendák maradtak fenn –, ha-

A Fővárosi Orfeum a Nagymező utcában
19. század vége

¹ [Szerző nélkül]: Titokzatos bűntett a fővárosban, 1914. január, Huszadik Század honlap, <http://www.huszadikszazad.hu/1914-január/bulvar/titokzatos-buntett-a-fovarosban>
Mivel a megjelölt weboldalon nem található pontos forrásmegjelölés, és az általam szemlézett cikkekben nem fedeztem föl az idézett részletet, így csak az internetes hivatkozás megadására vállalkozom.

² „Azért nevezték el Mágnás Elzának, mert mágnás-bolond volt, nála csak a mágnás számított úrnak, gavallérnak. Akik pénzügyletekkel foglalkoztak, azokkal nyilvánosan nem mutatkozott, ezekkel csak a szeparéban bújtt el.” Tarján 1931: 32–34.

³ Érdemes megjegyeznünk, hogy Schmidtet a magyar közönség ugyan mint Mágnás szeretőjét és a kiscelli kastély egykori tulajdonosát ismeri, azonban – mint azt Rostás Pétertől megtudjuk – a művészettörténet „a 19. század második fele és a 20. század eleje bútór- és enteriorkultúrájának egyik kiemelkedő alakjaként, a Fredrich Otto Schmidt lakberendezőház vezetőjeként tartja számon”. Rostás 2010

⁴ Vö. Pintér–Szabó 1964: 23–31.

nem azt is, hogy még egy buta lányból is lehet úrinőt faragni. Elza ugyanis nemcsak a társasági viselkedés szabályait sajátította el ez alatt az időszak alatt, hanem idegen nyelveken is megtanult beszélni.

A gyilkosságot Elza szobalánya, Kóbori Róza és annak szeretője, egy Nick Gusztáv nevű péksegéd követte el. A tetteseket először élethosszig tartó szabadságvesztésre ítélték, majd pár hónappal később – 1915 februárjában – a Magyar Királyi Kúria kötél általi halált szabott ki rájuk, végül aztán mindketten elkerülték a bitófát. Visszatérve 1914-hez: a korabeli sajtó számtalan

Rikkancs a Miksa utcában az Athenaeum nyomda előtt
1914 körül

tudósítást közölt az esetről. A holttest megtalálásának körülményeitől a tanúvallomásokon át a tárgyalásokig mindenről részletesen beszámoltak. Olyan közismert, korabeli napilapok hasábjait írták tele az ügy részleteivel, mint például *Az Est* vagy a *Pesti Hírlap*. Sőt, még a korszak feminista nagyasszonyaként emlegetett Bédy-Schwimmer Róza is szentelt egy vezércikket az esetnek saját lapjában, *A Nőben*.⁵ A nevesebb újságírók közül a New York Kávé-

ház későbbi társtulajdonosa (1920-tól), az akkor még rendőrségi riporter Tarján Vilmos szintén részletesen foglalkozott Mágnás Elza gyilkosságának krónikájával. Azt, hogy mennyire fontos volt számára az ügy földerítésében játszott szerepe, bizonyítja, hogy 1931-ben kiadott, visszaemlékezéseit rögzítő válogatáskötetében két írást is szentelt neki. *Mágnás Elza* című szövegében részletesen elmeséli, hogyan következett arra – a rendőrség munkatársainak szakmai tapasztalatát megkérdőjelezve –, hogy nem egyszerű utcai lány hulláját találták meg a kosárban. Az elbeszélés hitelét kétségbe vonja az az állítás, miszerint Tarján egymaga jött volna rá, kik a tettesek.⁶ A Fővárosi Orfeum életét bemutató cikkében ugyancsak említi Mágnás Elza alakját, és a következőképpen jellemzi őt: „Sokszor ellibeggett előttünk Mágnás Elza, aki a pávánál gögősebb volt, fehér selyem ruhájában. Még vissza se köszönt nekünk. Pedig kissé demokratikusabb érzeimű is lehetett volna, hiszen szegény tót-paraszt családból származott. [...] Még kartársnőivel is alig érintkezett, lehetőleg csak az üzletvezetővel és a szeparépincérral állt szóba. Mágnás Elza ellentétben kartársnőivel, nyulánk, szilfid testalkatú volt [...] járása szinte susogott, kísérteties volt szőke hajával, sápadt arcával és folyton rángatózó ajkaival.”⁷

⁵ Bédy-Schwimmer Róza: *A nő tőkéje. A Nő, 1914. január 20.*, 30.

⁶ Tarján 1931: 90–93.

⁷ Uo.

Tarján Vilmos azonban nem egyedül járt a Fővárosi Orfeumba. Egyik barátja, akivel gyakran látogatták az éjszakai mulatót, Krúdy Gyula volt,⁹ akit szintén „megihletett” Mágnás Elza alakja. Krúdyról köztudott, hogy számos írásában megörökítette a budapesti éjszakai élet legendás figuráit. *Ady Endre éjszakai* című elhíresült sorozatában is ejtett pár szót „az éj királynőjének” történetéről. A mosogatólányból lett *femme fatale* leírását érdemes idéznünk: „Fagyottan, unottan, haltekinettel, ajkán örökké gunyoros, elbizakodott mosollyal (mint azok a nők, akiket végül megölni szoktak a férfiak vagy pedig magukat ölik meg értük) ült a Téli kert felső végén Mágnás Elza, aki bár egy mosónőnek volt a lánya: még műveletlenségében is oly hidegnek és előkelőnek tudta magát maszkírozni, hogy a szegény érzelmes zsidólányok, akik többnyire pénztelen pincéreknek voltak a titkos szeretői: csakhamar elnevezik vala Mágnás Elzának.”⁹ A Krúdy által lefestett szépségideál leginkább a korszak uralkodó irányzatát, a szecessziót juttatja eszünkbe. Klimt festményein találkozhatunk olyan szenttelen arckifejezésű nőkkel, akik a halálerotikát idézik. „A halálesztétika a bécsi szecesszióban feszes logikával megy át a halálerotikába” – fogalmazza meg a századfordulós Bécset bemutató munkájában Hanák Péter.¹⁰ Szerelem és halál együttesének kultuszát mutatja többek között Salome történetének reneszánsza, Wagner zenedrámáinak sikere, Oscar Wilde művészetének fölértékelése, valamint Hugo von Hoffmannsthal és Arthur Schnitzler munkásságának népszerűsége. Carl E. Schorske jelentős eszmetörténeti munkájában az ún. esztétikai kultúra társadalmi háttérét is alapos elemzés tárgyává teszi. Ahogyan bevezető gondolatait fölvezolja: „a művelt polgárság magáévá tette a művészi-érzéki szenzibilitást, ámde elvilágiasított, torzított, nagymértékben individualizált formában. A következmény a nárcizmus és az érzelmi élet hipertrófiája. [...] A művészet ornamensből lényeggé, értékek kifejezéséből értékek forrásává vált. A liberalizmus szerencsétlen összeomlása az esztétikai örökséget a túl érzékeny idegek, az örömtelen hedonizmus és a gyakran leplezetlen félelem kultúrájává alakította. [...] A művészet igenlése és az érzékek élete így Ausztria szellemeinek legjobbjaiiban a bűn bénító tudatával keveredett.”¹¹ A magyar irodalom jelentős képviselői, akik ekkor a modernitás jegyében tevékenykedtek, elsősorban a nyugati művészeti áramlatokra voltak fogékonyak, különös tekintettel a szimbolizmusra és a szecesszióra. Hanák Péter állítása szerint: „a budapesti fiatal írónemzedék modernségen elsősorban az elaggott nép-nemzeti epigonizmus leküzdését, az európai példákhoz való felzárkózást, főként realizmust és naturalizmust értett, bár a századvégen megcsillant a szimbolizmus hatása, és híveket toborzott a szecesszió is.”¹² A halálerotikus motívumok mellett – illetve azokkal együtt – a nő is témájává vált a művészeti alkotásoknak. Megváltoztak a társadalomban a női szerepek, és a háziasszonyok mellett megjelentek a dolgozó nők is, valamint azok, akik testük áruba bocsátásából kívántak megélni. Utóbbi hívta életre az ún. perdita-romantikát, mellyel kapcsolatban a következőket fogalmazza meg Fábri Anna irodalomtörténész:

⁹ „Gyakran jártunk ide Krúdyval és Báltával. Mint neve is mutatja, ez a dicső korszakbeli Fővárosi Orfeum-kávéház volt. A mai Moulin Rouge helyén. [...] Olyan elegáns híre volt, hogy én először egyedül alig mertem bemenni, hiszen nem is igen volt pénzem hozzá, még kezdő hírlapíró voltam.” Uo.

⁹ Krúdy 1989: 66.

¹⁰ Hanák 1999: 111.

¹¹ Schorske 1998: 21.

¹² Hanák 1999: 106.

„A perdita-romantika a szerelem olcsó és kopott papnőit az emberség, a megértés megtestestítőivé növeli, a szenvedés tudóivá, s őszinte mivoltukat ünnepli a társadalomba beilleszkedett »normális« életek hazugságaival szemben. A tisztaság és a bűn édestestvérekké válnak, mint az erény is nemegyszer társul a romlottsággal.”¹³

Mágnás Elza története tehát nem véletlenül talált fogadtatásra a modernitás híveiként jelentkező alkotóknál: a téma ugyanis remek alapot adott arra, hogy a századforduló sajátos – a halált is kontextusba emelő – érzékiség-kultusza kifejeződhessen benne. Szintén a témában fölfedezett beteges érzékiség-kultusz kifejezésének jelenlétét illusztrálják Krúdy következő sorai: „meglátogatja őt éjszakánként a gazdag bútorgyáros, aki perverz szenvedélyeiről volt valaha nevezetes Pesten. (Így többek között az volt a híre, hogy azokat a nőket, akik megtetszenek neki, fehér menyasszonyruhában, mirtuszkoszorúval érckoporsóba fektette, és úgy imádta őket. Mágnás Elza »sokkal butább« volt – mint társnői mondták –, hogy ellentmondhatott volna a gazdag embernek... De hát már közelgett az az idő, amikor valóban koporsóba fog feküdni szőke tündérnek, amikor szakácsnője, Kóbori Rózszi és Nick Gusztáv, a péklegény összeállanak, hogy az úrnőt meggyilkolják...)”¹⁴

Ós-Budavár mulatója. Klösz György felvétele
1896

Ismét megtaláljuk a klasszikus *femme fatale* alak leírását, azonban a fő téma nem Mágnás Elza lesz, hanem a századfordulós Budapest éjszakai élete, különös tekintettel Ós-Budavára miliójére. **Ám** ennek bemutatása sem nélkülözi a **dekadens** hangot: egymás mellé kerül **szépség és**

romlottság, tisztaság és éjszakai élet. Olyan világ ez, ahol „a pozitívum hívja a negatívumot. [...] az angyalok darab időre elmennek ördögnek”.¹⁵ Krúdy ebben az írásában meséli el azt az esetet is – igaz, 1913-ra „dátumozva” –, ami valóban megtörtént 1914 januárjában: **A** hírlapírók, mint már ilyenkor szokás: részletesen megírták a rablógyilkosság körülményeit, és **az egyik rendőrségi** tudósító úr, hogy lepipálja a többieket, jelentésében odavetöleg azt is megjegyezte, **hogy annak az** olvasónak, aki a kimerítő reportázs után még többet is akar tudni Mágnás Elzáról: **er** **ker** **olvasni** az akkoriban megjelent *A vörös postakocsi* című regényt, amelyet a regényíró Mágnás Elza **változatos, demimonde életéből »vett«**. Egy szóval se írt többet a rendőrségi riporter (igaz **egy nagyon** olvasott hírlapban), de másnap, harmadnap, körülbelül egy-két héten át **olyan mértékben nyilatkozott a közönség érdeklődése, hogy a regény első kiadását (békebeli 5–5500 példár**, **z a vá-**

¹³ Fábri 1978: 354.

¹⁴ Krúdy 1989: 66.

¹⁵ Krúdy 1967: 602–613.

Krúdy Gyula A vörös postakocsi című regényének második, 1914-es kiadásának borítója

mind a neve — szimbólummá válik a novellában: a felsőbb osztályba való tartozás jelképe lesz a vele való időöltés. Ekként azonban tárggyá is silányul, ugyanolyan státuszszimbólummá válva (egy alapvetően férfifarsadalomban), mint a vagyon és a rang. „Mégsem lehet egészen utolsó ember az, aki Mágnás Elzával ül együtt asztalánál” — olvashatjuk a sorokat.¹⁶

Krúdynál fiatalabb volt, és a bécsi szecesszióhoz is közelebb állt indulásakor Kosztolányi Dezső. Ő volt az, aki többek között a Magyarországon akkor még kevésbé ismert osztrák költő, Rainer Maria Rilke műveit is lefordította. Utóbbi versei — többek között — szintén a halál esztétizálásának témakörét járják körbe. Kosztolányinak több írásában is találunk utalásokat a Mágnás Elza-gyilkosságra. Egyik cikke a szabadkőműves *Világ* című napilap hasábjain jelent meg, 1914 májusában, tehát a tárgyalások idején. A szövegből kiderül: Kosztolányi jelen volt

sárlók elkapkodták a könyvesboltokban. Szerencsére a könyvkiadó nyomban segített a közönségen, amint a regénykönyvek elfogytak, újabb ötezer példányt nyomtatott.¹⁶

Érdeemes még fölidéznünk Krúdynak *A hírlapíró és a halál* című 1928-ban, a *Nyugatban* megjelent szövegét. Míg a korábban említett írások inkább a tárcairodalomhoz sorolhatók — a bennük szereplő személyek, események és helyszínek valóban léteztek —, addig *A hírlapíró és a halál* novella, tehát fiktív világot teremtő műfaj. Érdekessége, hogy ezúttal a fikción belül jelenik meg Mágnás Elza alakja. A főhős, Széplaki Titusz egy cikke miatt összetűzésbe került a Nemzeti Kaszinóval, és párbajra hívták. A cselekmény az ő utolsó napjának krónikája: ha már szegényen kellett leélnie az életét, úgy akar meghalni, mint egy úr. Az „úri kellékek” közé tartozik, hogy elegáns kalapot tesz a fejére, elegáns vendéglátóhelyeket látogat meg, és a főváros legelegánsabb éjszakai hölgyével pezsgőzik, azaz Mágnás Elzával. Az életrajzi személy — mind ikonikus alakja,¹⁷

A gavallér Ósbudavárában.
Feiks Jenő (1878–1939) tusrajza
1890-es évek

¹⁶ Uo

¹⁷ Mágnás Elza novellabeli „személyleírása” is tökéletesen egyezik a korabeli visszaemlékezésekben említett külső jegyekkel: „a hölgy most már teljes alakjában megmutatkozott. Egy model indult el valamely bevárosi nőruha-üzlet kirakatából, amely modelre a kirakatrendező segéd gombostűvel cédulát tűz »párizsi divat« felirattal. Buta és gonosz női személyiség volt ez, akit még abból az időből ismert a hírlapíró, amikor mosogatólányoknak nevezték az »éjszakai életben«. Azóta egy gazdag asztalosmester kitarottja lett és mint divathölgy érdeklődött a hírlapíró iránt, aki másnap a Nemzeti Kaszinó legjobb céllövőjével vivand párbajt.” Krúdy Gyula: *A hírlapíró és a halál*. *Nyugat*, 1928. január 1., 40.

¹⁸ Krúdy 1928: 41.

azon a bírósági tárgyaláson (pontosabban az ítélet kihirdetésekor), ahol a két gyilkos – Kóbor Róza (Rózi) és Nick Gusztáv – életfogytig tartó fegyházbüntetést kapott. Kosztolányi részletesen leírja az elítélteket: az öltözéküket, arckifejezésüket, és érzékletesen bemutatja azokat az egymást váltó lelkiállapotokat, amelyeket a rövid idő alatt a tárgyalóteremben átélhettek. Konklúziójában arra is kitér, miként élheti meg a férfi és miként a nő, szabadsága elvesztését.¹⁹ A bűn-

Turcsányi Emília gyilkosai a bíróság előtt.
A Kis Újság címlapi illusztrációja
1914. május 30.

jelekről ugyancsak beszámol: a töröközőre Mágnás Elzának „odatapadt az utolsó lehelete”. A tudósítás műfaját szépirodalmi nyelvvel írja felül, drámai jelenné alakítva a tárgyalás menetének beszámolóját. Ám nemcsak az ítélethozatalnál volt jelen Kosztolányi, hanem a temetésen is. Ez a cikke már A Hét című lapban látott napvilágot, 1914. január 18-án, A tót maîtresse címmel. A cím francia szava utal annak a szerepnek a kettősségére, amit Mágnás Elza életében betöltött: szerető és úrnő is volt egyszerre. A kifejezés jelent még háziasszonyt is, ám esetünkben ez nem releváns megfelelő. A szerető azonban kifejezi az alárendelt pozíciót is, míg az úrnő azt a férfiak fölötti hatalmat, aminek érzékeltetésével már Krúdy szövegeinél is találkozhattuk. Kosztolányi részletes leírt készíti az elrabolt vagyontárgyakról, majd a kitartott nő gazdagságát szembeállítja a tisztességesen dolgozó férfi szegénységével. A férfi–nő ellentétet megfelelteti az élősködő–munkás létmód ellentétének. E ponton érdemes megjegyeznünk, hogy Bedy-Schwimmer Róznak A Nő című lapban megjelent, feminista értékrendet tükröző cikke ugyancsak megteszi ugyanezt az ellentételezést, ám ő a dolgozó embert nem a férfival azonosítja, hanem a dolgozó nővel, tehát: a nőket osztja csoportokra.²⁰ Kosztolányi a nők legfőbb „kincsének” testüket tartja, amiből – mint Mágnás Elza esete mutatta – pazarul meg lehet élni anélkül, hogy az ember lánya akár „egy gyufaszálat is keresztbe tenne” egész életében. Kosztolányi a társadalom tehetősebb rétegeit ugyanúgy bírálja

¹⁹ „Nick Gusztai keményen tartotta a nyakát. [...] Egy szó se buggyant ki férfias szájából. A lekötő indulat után a feloldó indulat játszott vele, és mélyeket sóhajtott, boldogan és nyugodtan. Elvesztette az egyik életét, de visszakapta legalább a másik életét, amely majd egy új társadalomban, a rabtársadalomban öröklődik le, csendesen, láthatatlanul. Kóbor Rózi dermedt és merev gesztusai is felszabadulnak. [...] Még nem ébredt föl benne az ember, de a nőtény már felébredt. Első gondolata egy nőé. Kéri a ruháját, az ékszereit, a fülbevalóját, és végtelenül elszomorodik azon, hogy nem kapja vissza. Tragédiája – úgy látszik – csak az, hogy többé nem öltözködhetik. A másik gondolata már emberi. Vánkost kér – az álom szimbólumát –, aludni akar.” Kosztolányi Dezső: A halál óráján. Két gyilkos portréja. Világ, 1914. május 31., 7–8.

²⁰ „Meleg, puha pompa, igazi Dürer-képek, vagy káprázatos diadémek, házbérgondtól mentes élet kinek nem kelene? De ki szerzi meg közülünk, nők közül? A Suttner Berták, a Lagerlöf Zelmák? A női munkások e legelismertebbjei? Dehogyan szerettek ők emberiséget boldogító és gyönyörködtető munkájukkal annyit, mint Turcsányi Elza egy ember boldogításával és gyönyörködtetésével. Nincs az a szellemi tőke, munkaenergia, amely versenyezhetne a nő egyetlen olyan tőkésével, amely korlátlan kamatoztatást kecsegtet. A nő nemisége egyetlen igazi tőkéje abban a társadalomban, amelyben a mindkét nem túlszexualitását tápláló kettős morál: a hivatalos erkölcs.” Bedy-Schwimmer 1914: 30.

írásában, mint a kitarzott nőket. Leleplezi csillogó világukat, hazugnak mutatva be azt: „Az történt, hogy vége szakadt a karriernek, és egy briliánsos nő festett haját lemosta a hólé, az arcát pedig, amelyet még előző este langyos párákban áztatott, körülcirógatta a téli folyóvíz. [...] Valaha tót akcentussal a pesti csibésznyelvet selypítette pezsgőspoharak fölött, de hűtlenül elhagyta, és megtanulta a gazdag emberek bohémeketettjét, tudott autón ülni, halat és gombát enni, csikorgó hidegben fagyaltot kanalazni, pazarolni az aranyokkal és fukarkodni a fillérekkel, szeretni és megvetni, elfogadni és visszautasítani, stílszerűen élni és meghalni.”²¹ A Kosztolányinál szereplő nőalak inkább a buta baba figuráját juttatja eszünkbe, vagy azokat az ibseni nőket, akik elfelejtettek felnőni és bentragadtak a babaszobában. A sok rózsaszín máztól pedig nem sikerült meglátniuk a körülöttük lévő valóságot, ami nem egy esetben a romlottságot is jelentette.

Kosztolányinak még egy írását említenénk, amely azonban már egy másik szerzőhöz vezet el: Szomorj Dezsőhöz. Utóbbinak *A pékné* című elbeszéléséről – melyben Mágnás Elza esetét dolgozta föl – is szól Kosztolányi a *Nyugatban* közölt portréjában: „Két remekbe készült elbeszélése pedig az »Alice, a jó gyilkos« és »A pékné« két budapesti gyilkosság lélektani újjáépítése, két ujságcikk irodalmi magyarázata, az adatok és szereplők pontos figyelembetartásával, a rendőri krónikák továbbfolytatása, melyekre mindenki emlíkszik még. Az egyik: egy beteg-idegzetű színésznövendék rablógyilkossága, a másik: Mágnás Elza esete. A tárgy választásában is a végletek találkozását észleljük, mely az író legfőbb jellemvonása.”²² Szomorj elbeszélésében halál és szerelem sajátos együtteséről szólhatunk. Nála a péklegény – név szerint Hodl Józsi – lesz a főhős, és az ő szemszögéből ismerjük meg az eseményeket. Hodl szerelmes egykori munkaadója feleségébe, a péknébe (Rausch Máriába), aki később megözvegyül, a kitarzott nők életét kezdi élni. Rausch alakja megfeleltethető lesz Mágnás Elzának, külsejének leírása szintén megegyezik a tárcákban olvasható visszaemlékezésekkel: „ott volt előtte, hogyne, a pékné, a túlsó sarkon a Király-színház kapui előtt. A pékné, amint élt s virult, ígért és hazudott, a pékné, atyám, a kék szemével, a bevont ajkával, a keblének két ezüst almájával, a pékné üdén és omlatag fehérben, a hattypurémekek fejedelemségében, ott vonult el a tömegben, s a szóke feje ragyogott az estében! [...] elbűvölő fiatal jelenség, viruló kis polgárásszony a prémjeibe burkoltan s a szoknyáját megemelve a zománcos pikkely csillogá-

Felső kép: Kóbory Rózi fiatalkori fényképe

Alsó kép: Nick Gusztáv katonaképe

²¹ Kosztolányi Dezső: *A tót maitresse*. *A Hét*, 1914. január 18., 33–34.

²² Kosztolányi Dezső: *Szomorj Dezső*. *Nyugat*, 1917. július 1., 76.

sával, a pazar ruháját két apró lába fölött, melyek leányos kecsességgel, félénken, egymáshoz szorultak, mintegy szokatlanul és gène-ben a kövön.²³ Az eredeti történetet tehát drámai fordulattal írja fölül Szomory: a gyilkos szerelmes az áldozatába. Ám a péklegény tisztában van vele, hogy társadalmi státusza miatt lehetetlen, hogy ennek a nőnek a szeretője lehessen. A bűntárs Marosi Lóri (akinek karaktere Kóbori Rózát idézi) halálosan féltékeny asszonyára, annak gazdagsága és szépsége miatt. Szomory érzékletesen mutatja be a nő lelkében zajló folyamatokat, az alárendelt és gyűlölettel teli, egyszerű cseléd dialógusbeli megszólalásain keresztül. „A női lélek számára, a vele egyenrangú nővel szemben, már a pusztán gyűlölet is diadal” – olvashatjuk Lóri bosszúsomjas kijelentéseit.²⁴ A nő úgy lesz szeretője Józsinak, hogy tudja: a férfi valójában asszonyát, az egykori péknét kívánja. Arra azonban nem derül fény, vajon Lóri tisztában van-e azzal: asszonya és az áhított nagyvilági nő ugyanaz a személy. A péklegénynek szintén nincs fogalma arról, hogy Lóri épp az imádott nőnél szolgál. A cseléd fölbujtja szeretőjét a gyilkosságra – gyávának nevezi, amiért az sokáig vonakodik²⁵ –, aki egy este meg is teszi azt. A sötét szobában nem tudja, kit öl meg, csak mikor fölkapcsolják a villanyt, akkor derül ki: a pékné fekszik holtan előttük. Szomory írását végig áthatja gyász és nász egymásba játszatása. A két szerető együttlétét is halálos birkózásként ábrázolja, valamint a gazdag asszony megölését szintén tekinthetjük szerelmi egyesülésnek. Ahogyan a narrátor megfogalmazza egy helyütt: „A feldühödött szerelmi hévben van valami a gyilkosságból. A karjai közt elragadta kivételes lendületekbe. A nagy bűnösöknek majdnem mind, a női test az iskolájuk.”²⁶ Szomory szövege azonban nem az egyedüli, ahol a gyilkossági történet szerelmi drámává alakul. Rédey Mária *A gyilkos* című szövegében²⁷ szintén erre történik kísérlet. A novella – vagy inkább színpadi jelenet – mindössze egyetlen, hosszabb dialógusból áll: vizsgálóbíró és elítélt párbeszédéből. A gyilkos Mágnás Elzának hívja a nőt, akit megölt, és aki a szerelme volt. Az ő – „Kovács Gábor” – lelki motivációi válnak a szerző érdeklődésének tárgyává.

További kutatást igényelne, hogy földerítsük az összes olyan szöveget, amelyben utalásokat találhatunk Mágnás Elza esetére. Rövidebb áttekintésben néhány jelentősebb alkotó művét igyekeztem kiemelni. Összességében megállapíthatjuk, hogy a századfordulós eszmeáramlatok és művészeti törekvések eleve táptalajt adtak a prostitúcióból karriert csináló nők életútjával való foglalkozásnak, valamint az erotikus elemeket is tartalmazó bűntények reflektorfénybe kerülésének. Az irodalom jelesei pedig a valóságban megtörtént eseményeket hol szubjektívabb színezetű tárcákban örökítették meg, hol pedig a fiktív világba tették át, szépprózai művek megírásával. Utóbbi különösen azért tarthat számot az érdeklődésre, mert bizonyítja: a kortörténeti kontextus ismeretének segítségével az irodalmi szövegek értelmezése is gazdagabbá válhat.

²³ Szomory Dezső: *A pékné*. Nyugat, 1914. július 16., 97.

²⁴ Szomory 1914: 107.

²⁵ „Nem vagy te férfi, nem vagy te semmi, puha facér vagy, egy rongy!” Szomory 1914: 111.

²⁶ Szomory 1914: 108.

²⁷ Rédey Mária: *A gyilkos*. Nyugat, 1927. december 1., 765–773.

Felhasznált források és szakirodalom

Források

- BÉDY-SCHWIMMER Róza: *A nő tőkéje*. *A Nő*, 1914. január 20., 30.
KOSZTOLÁNYI Dezső: *A halál óráján. Két gyilkos portréja*. *Világ*, 1914. május 31., 7–8.
KOSZTOLÁNYI Dezső: *A tót maîtresse*. *A Hét*, 1914. január 18., 33–34.
KOSZTOLÁNYI Dezső: *Szomorú Dezső*. *Nyugat*, 1917. július 1., 76.
KRÚDY Gyula: *A hírlapíró és a halál*. *Nyugat*, 1928. január 1., 40.
KRÚDY Gyula: *A honleányok és az írók*. In: *Ady Endre éjszakái*. S. a. r. Fábri Anna. Budapest, Helikon, 1989.
KRÚDY Gyula: *Mágnás Elza, az éj királynője*. In: *uő: Régi pesti históriák. Színes írások*. Budapest, Magvető, 1967. 602–613.
RÉDEY Mária: *A gyilkos*. *Nyugat*, 1927. december 1., 765–773.
SZOMORY Dezső: *A pékné*. *Nyugat*, 1914. július 16., 97.
TARJÁN Vilmos: *(t. v.)-től a Tarjánig*. Budapest, Pápai Ernő Műintézete, 1931. 32–34.

Szakirodalom

- FÁBRI Anna: *Ciprus és jegénye. Sors, kaland és szerep Krúdy Gyula műveiben*. Budapest, Magvető, 1978.
HANÁK Péter: *A kert és a műhely. Reflexiók a századforduló bécsi és budapesti kultúrájáról*. In: *uő: A Kert és a Műhely*. Budapest, Balassi, 1999. 101–134.
PINTÉR István – SZABÓ László: *A század nevezetes bűnügyei. A modern magyar Pitavalé*. Budapest, Minerva, 1964.
ROSTÁS Péter: *Mágnások lakberendezője. A Friedrich Otto Schmidt lakberendezőház története (1858–1918)*. Budapest, Geopen Könyvkiadó Kft., 2010.
SCHORSKE, Carl E.: *Bécsi századvég. Politika és kultúra*. Ford. Györffy Miklós. Budapest, Helikon, 1998.